

D66 is en blijft de vierde stroming van Nederland

In gesprek met Tom Kok

door Allan Varkevisser

Tom Kok begint met de mededeling dat de partij expliciet géén evaluatie van de afgelopen verkiezingen en de campagne heeft willen maken. Het lijkt hem daarom ook niet goed om dat alsnog in ons gesprek te doen. Toch is de eerste vraag onvermijdelijk welke betekenis hij aan de uitslagen van de verkiezingen van maart en mei verleent?

“Ik zie drie signalen in de uitslag voor D66. Ten eerste de 10 zetels verlies. De kiezer vindt dus dat het anders moet. Het tweede signaal is dat we de vierde partij blijven, want het zag er even naar uit dat Groen Links dat zou worden. En het derde signaal is dat we voldoende steun hebben om aan een tweede Paars kabinet mee te doen. De laatste impuls waar we om gevraagd hadden en die we nodig hadden voor deelname, hebben we ook gekregen. Het eerste signaal houdt dynamiek in, het tweede is een constatering die verplichtingen met zich meebrengt, en met het derde zijn we nu bezig en zal na een aantal weken hopelijk succesvol worden afgerond.

Er is in de aanloop naar de verkiezingen veel gezegd over de instabiliteit van D66. Sommigen wilden zich daarbij neerleggen, anderen vonden dat we dat niet als een gegeven zouden moeten accepteren. Hoe kijkt jij daar tegen aan?

Je kunt op twee manieren naar de zogenaamde instabiliteit van D66 kijken. Je hebt allereerst je vaste aanhang qua leden en die is heel stabiel. We zitten op een constant niveau van zo'n 13.000 leden. Wat betreft de electorale aanhang zie je enorme pieken en dalen. Maar wanneer je als politieke partij al meer dan 30 jaar bestaat, kun je daaruit afleiden dat je er bent om te blijven. We hebben electoraal elke tegenslag al eens gehad, inclusief de tegenslag die bijna tot opheffing van de partij leidde. En als je dan nog bestaat, kun je rustig stellen dat wij de vierde stroming binnen de politiek zijn en er ook zijn om te blijven.

Allan Varkevisser is eindredacteur van Idee.

In Tom Kok heeft D66 een rasoptimist als voorzitter. Kort na zijn aantreden deed hij de uitspraak dat D66 'voor 24 zetels of meer zou gaan'. Het pakte anders uit. In dit gesprek gaat hij in op de consequenties van het verlies, de regie in de partij en het belang van het zorgen voor goede mensen.

Ik doelde op het feniks karakter van D66: de partij lijkt gedoemd steeds uit de eigen as te herrijzen. Zal het ooit afgelopen zijn met de steeds terugkerende hectiek van opkomst, bloei en ondergang? Gaan we als partij iets aan die instabiliteit doen of moeten we de volgende verkiezingen weer met angst en beven afwachten?

Ik kan heel goed met die onzekerheid over de electorale aanhang leven. Ik vind niet dat je uit onzekerheid daarover beleid moet maken. Ik baseer beleid liever op een toekomstbeeld, op de situatie waar we als partij naar toe gaan.

En als ik probeer vooruit te kijken over een periode van 5 à 10 jaar, dan zijn voor

D66 met name drie ontwikkelingen relevant. Ten eerste zullen we succes gaan krijgen met ons eigen beleid. Ik bedoel daarmee dat we over 5 à 10 jaar veel meer kandidaten voor de functie van gekozen bestuurder moeten gaan leveren. Wethouders van buiten de raad, gekozen burgemeesters en misschien zelfs wel een gekozen minister-president.

Het tweede voorland voor D66 ligt op het terrein van het toezicht. De overheid zal de uitvoering van allerlei taken steeds meer delegeren aan de maatschappij en de controle en het toezicht aan zichzelf houden. Er zijn reeds grote velden waar meer toezicht gewenst is. Vooral daar waar sprake is van de oprukkende kracht van het geld in sectoren waar de overheid geen regie heeft en thans geen toezicht bestaat. Een wakend oog namens de bevolking kan daar uitwassen voorkomen. Niet op basis van formalisme, maar in de vorm van normatief-pragmatisch toezicht. D66-ers kunnen bij uitstek dit soort functies vervullen.

Het derde element is dat elke dag een stukje soevereiniteit wordt overgedragen aan Europa. Politici moeten meer en meer worden geselecteerd om ook binnen de Europese dimensie hun rol namens het Nederlandse volk te spelen. Op die drie elementen naast elkaar moeten en zullen we ons als partij gaan richten.

Laten we de drie elementen eens in hun samenhang bekijken: de gekozen bestuurders, het toezicht op de concentratie van macht-kapitaal, en de komst van Europa. Door de Europese eenwording en de afdracht van soevereiniteit wordt de macht van gekozen bestuurders klei-

ner. Het democratisch tekort op Europees niveau is nog steeds heel groot. Aan de andere kant gaat de accumulatie van macht-kapitaal in een grenzeloos Europa alleen maar sneller. In dat opzicht lijkt mij de visie van D66 op de Europese eenwording en de invloed van de politiek nogal naïef optimistisch. De politiek dreigt alleen maar machtelozer en onbeduidender te worden tegenover het bedrijfsleven en de bureaucratie.

De naïviteit ligt mijns inziens aan de andere kant. Als je in Nederland zou proberen een multinational onder toezicht van de overheid te plaatsen, terwijl hij 90% van de handel Europees of internationaal afdoet, dan verlies je uit het oog dat je invloed ontzettend gering is. In het milieubeleid staan we voor de kwestie dat het voor een aantal terreinen niet langer zinvol lijkt het geld in Nederland aan milieuverbetering uit te geven. Je kunt beter in het buitenland in milieuverbetering investeren. Maar zo iets kun je alleen maar samen met anderen doen. Dat moet je dus op Europese schaal regelen.

Dat is waar, maar we hadden het over ontwikkelingen waar D66 op in moet springen om zichzelf steviger als constante factor in het Nederlandse politieke landschap te nestelen. In combinatie met Europa kan het dan twee kanten uit. De door jou geschetste optimistische variant waarbij de invloed van de politiek duidelijk zichtbaar wordt of een pessimistische waarin mensen zich afwenden van de politiek vanwege het hoge bureaucratische gehalte van de Europese politiek. Zie bijvoorbeeld alleen al de discussie over wie nou directeur moest worden van de Europese centrale bank.

Ook als je er minder optimistisch naar kijkt, zul je daar nog steeds de macht moeten controleren. Brussel beslist tegenwoordig of bijvoorbeeld de fusie tussen Bijenkorf en V&D wel of niet doorgang kan vinden. Dat allerlei processen alleen nog op Europese schaal zijn te beïnvloeden is onontkoombaar en je zal je daar als politieke partij op in moeten stellen. Het is inderdaad niet iets waar de man in de straat warm voor zal lopen, maar het is wel belangrijk voor de politiek. Europa biedt bovendien meer carrièremogelijkheden voor politici. Ook een politicus raakt wel eens uitgekeken op z'n omgeving.

Welke gevolgen heeft de door jou gegeven analyse voor de partij?

Vanuit dit perspectief hebben we gemeend de partij van impulsen te voorzien. En de belangrijkste impuls komt te

liggen bij de 'mensen'. De partij beslaat eigenlijk vier terreinen: mensen, ideeën, organisatie en communicatie. De mensen hebben we tot belangrijkste terrein voor de komende jaren verklaard. Dat betekent dat daar extra geld naar toe gaat en dat we budgetten gaan bijbuigen. Van bestuurs- en onderzoeksgeld naar rekrutering en ontwikkeling van mensen. Het gaat erom mensen te vinden en te enthousiasmeren voor de functies die ik net heb genoemd: gekozen bestuurders, controle en toezicht en Europa.

Dit verhaal kun je relatief onafhankelijk van de uitslagen van de twee laatste verkiezingen houden. Zijn er ook elementen in het nieuwe beleid die te maken hebben met de uitslag van de verkiezingen? Critici hebben gewezen op de verwaarlozing van de inhoudelijke agenda en het gebrek aan regie en samenhang in de partij. Gaan jullie daar iets aan doen?

Dat hebben we in het nieuwe beleid wel meegewogen. We gaan ook wat doen aan regie en inhoud, maar investeren in de mensen staat bovenaan.

Je had het zelf net over D66 als vierde stroming van Nederland. Kun je dat zijn en blijven als je alle middelen inzet voor rekrutering en scholing?

We brengen met opzet een disbalans aan en zetten in op rekrutering. Juist ook omdat er een antwoord in schuilt op het succes van lokale partijen. Als je analyseert wat de lokale partijen te bieden hebben, dan blijkt het vaak te gaan om de mensen en niet om de inhoud. Het zijn vaak mensen die stelling durven nemen en vergaande uitspraken durven te doen. De ontwikkeling naar personalisering is daar dus al ver gevorderd. Zorgen voor betere mensen werkt volgens ons dus eerder en beter dan je als partij lokaal meer op de inhoud te profileren.

Partijvoorzitter Tom Kok, start van de campagne

We hadden het over het verwijt van een gebrek aan regie en samenhang binnen de partij en het verwaarlozen van de inhoudelijke agenda. Dat los je niet op met rekrutering. Bovendien, als je kijkt naar de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen die voor D66 dramatisch zijn verlopen, gaat het argument van de kwaliteit van mensen niet op. In Groningen had D66 een prima en alom geprezen wethouder en lijsttrekker als Henk Pijlman en toch heeft de partij ook daar sterk verloren.

Het is in hoge mate een paradoxale situatie. Ik heb in de bijeenkomst met de nieuwe wethouders gezegd dat indien zij het gevoel hebben dat de landelijke campagne zo'n grote rol heeft gespeeld in de lokale uitslag, zij meer tijd zouden moeten besteden aan landelijk. Als je lokaal ondanks briljant opereren toch gehalveerd kunt raken door wat men centraal fout doet, dan moet men meer tijd gaan steken in centraal. De leden hebben in alle lagen van de partijorganisatie de macht en misschien is er meer regie van beneden af nodig.

Zit daar niet een hoog jij-bak gehalte in, zo van 'Je bent zelf ook de partij, je had je er ook mee kunnen bemoeien en je bent dus zelf ook verantwoordelijk voor de eventuele fouten van centraal'? Je schetst een beeld van de par-

Els Borst, verkiezingsuitslag in Sonesta, Amsterdam

tij als een door en door democratisch orgaan, maar juist door de democratische structuur van one-man one-vote kunnen grote, machtige afdelingen een belangrijke vinger in de pap krijgen.

Maar daarin schuilt juist de paradox. Aan de ene kant wordt er gesteld dat men naar de basis moet luisteren en aan de andere kant wordt er gevraagd om regie. De verpersoonlijking van regie heet gewoon regisseur of regent. Er is de afgelopen vier jaar juist een hele strakke regie gevoerd. Paars moest er komen en kwam er uiteindelijk ook onder een hele strakke regie van de partijleider. Paars moest een kans krijgen en werd niet van meet af aan onder vuur genomen. Daarom was er niet of nauwelijks dualisme van de kant van de Tweede Kamerfractie.

Je zou in dit opzicht kunnen zeggen dat Paars belangrijker is geweest dan D66 zelf. De partij is daarin van oudsher behoorlijk ambivalent. D66 streefde naar ontploffing van het stelsel en daarmee van zichzelf.

De partij is in wezen hoogst ambivalent. Ga maar na hoe de macht in de partij is geregeld. Die is geregeld tot net onder de top. De organisatie van de verenigingsmacht eindigt bij het hoofdbestuur. De organisatie van de politieke macht eindigt bij de fractievoorzitter en in zekere zin bij de ministers. En de rest is georganiseerd op basis van gezag. Wij kennen formeel het instituut partijleider niet. Wij kennen alleen de fractievoorzitter en de lijsttrekker. Als mensen dus roepen om meer regie is dat met inachtneming van deze structuur. Maar ik heb weinig mensen gehoord die aandrongen op meer regentesk leiderschap of op een centrale regisseur. Er bestaat wel een reële behoefte aan meer regie in de communicatie. Maar ook dat is lastig want D66 is een partij van het argument. Dit betekent dat als er een koers ligt, als er regie is, er ook ruimte moet zijn voor het tegengeluid. Als er ruimte moet zijn voor het tegengeluid, moet je niet benauwd zijn dat het tegengeluid ook naar buiten komt. Argument en openbaarheid, twee gekoesterde waarden binnen D66, leiden ertoe dat je binnen D66 misschien vaker dan andere partijen openlijk de degens kruist.

Er is ook meer behoefte aan inhoudelijke samenhang in de boodschap van de partij.

Er is een duidelijke roep om een centrale boodschap. Maar ik voorspel je, dat als wij ooit een ideologisch statement aan het congres aanbieden om te laten stempelen, het faliekant misgaat. D66 is geen partij voor ideologie. Wat je wel kan doen is af en toe een inspirerend document het licht laten zien, waarin nog eens de zaken op een rijtje worden gezet. De idealen van D66 zijn eerder een dossier dan een ideologie.

Binnen D66 wordt een ideologie meestal snel afgedaan als een dogmatisch pamflet zoals het rode boekje of het Communistisch manifest, teksten die geschreven zijn om de wereld te veranderen. Dat past niet bij D66, maar tot hoever ga je dan wel? Wouter van Dieren schreef aan de vooravond van de verkiezingen in de Volks-

krant dat de toezpraken van Hans van Mierlo volstaan met prachtige paradoxen en mooie volzinnen, maar wat hij nu precies wil met Nederland staat er niet in.

Daar ben ik het niet mee eens. Sommige mensen hebben behoefte aan verhalen waarin vragen simpelweg met ja of nee worden beantwoord. Maar als je mensen de ruimte wil geven om hun eigen doelen te formuleren, dan is het niet je rol als politieke partij om het doel van het leven neer te zetten of het beeld van een ideale maatschappij. Dat doet een ieder wel persoonlijk. Maar om een aantal elementen die je enthousiasmeren zet je af en toe een accolade. Ik zie in de beweging van andere politieke partijen gedurende de laatste jaren veel steun voor onze opstelling.

Als je kijkt naar de verhalen van andere politieke partijen, dan zijn eigenlijk alleen de VVD - klassiek liberalisme - en de SP - klassiek socialisme - nog ideologische partijen. De andere zitten daartussen in. Maar er wordt vooral naar D66 gewezen en enigszins verwijtend geconstateerd dat daar een samenhangend verhaal ontbreekt. Hoe komt dat nou?

Omdat het gewoon zo is.

Moet je dan van je zwakte een sterkte maken?

Het is de vraag of dat werkelijk een zwakte is. Zolang de rest het roept lijken wij geneigd te schrikken en te roepen: 'Oh God. We hebben geen samenhangende boodschap.' Dat valt nogal mee. De vraag is hoeveel meer samenhangend de boodschap was toen wij die 24 zetels kregen. Er zijn veel mensen die de teleurstelling van nu proberen te verklaren, maar ik heb weinig mensen gehoord die het succes van 1994 konden verklaren.

Ik wil nog even terug naar de rol van de partij. D66 biedt tegenwoordig de mogelijkheid van sympathisant-lidmaatschap en zet sterk in op nieuwe communicatiemiddelen zoals Internet. Wordt de scheiding tussen binnen en buiten de partij in de toekomst steeds diffuser?

Ja. Een eerste maatregel is de lokale sympathisant. Tot nu toe kon je op geen enkele manier lokaal bij D66 aansluiten. Dat is een lichte variant die zonder statutenwijziging kon worden ingevoerd. We hebben als partij een fundamentele beslissing genomen om de communicatie binnen D66 elektronisch te maken. Daarmee bedoel ik niet het overleg met elkaar, dat valt niet elektronisch te doen, maar de informatievoorziening. Eén voordeel is dat politieke standpunten daarmee gemakkelijk en snel de rest van de partij kunnen bereiken. Wij gaan van al onze afdelingen vragen elektronisch bereikbaar te zijn. Het is niet alleen sneller, maar ook goedkoper. Je kunt ook meer aan ideeënuitswisseling gaan doen. Op een website wissel je informatie en standpunten uit. Om tot elkaar te kunnen komen is het echter een arm medium. Bij tot elkaar komen zijn zaken als aanraken, aankijken, gebaren en samen lachen heel belangrijk.

Het elektronisch maken van de informatievoorziening kan ook de rekrutering vergemakkelijken. Je kunt mensen makkelijker en sneller bereiken. Nu is de communicatie veelal gericht op de media en op de leden. Communicatie met alle Nederlanders is niet haalbaar, we hebben geen geld om een blad uit te geven dat bij alle kiosken verkrijgbaar is.

Hoe risicovol is de onderneming waarvan je de contouren schetst? Alles op een rijtje streef je naar een opener organisatievorm, de scheiding tussen binnen en buiten wordt diffuser, de communicatie wordt breder opgezet om meer mensen te bereiken, de nadruk komt te liggen

Hans Wijers: start van de campagne

op rekrutering. Daar zit een risico aan, namelijk een vervlakking van de eigen identiteit en het oppervlakki-ger worden van de politiek. Het instituut partij zal misschien minder strak en bureaucratisch worden, maar zal tevens meer moeite krijgen met de eigen continuïteit. En dan komen we terug bij het begin, namelijk de instabiliteit en het fenikskarakter van D66.

Je moet nooit een risico nemen dat je achteraf niet kunt navertellen en dat zit er volgens mij niet in. Als de omgeving anders in elkaar blijkt te zitten dan we nu verwachten, gaan we aanpassen. Het zou natuurlijk heel stom zijn om een lijn uit te zetten en daar koste wat het kost aan vast te blijven houden. Maar als het gaat zoals wij verwachten met betrekking tot die toename van gekozen functionarissen, toezichhouders en bestuurders, de Europese ontwikkeling en de groei van lokale partijen, dan is dit een lijn die daar antwoorden op geeft. En daar kun je niet vroeg genoeg mee beginnen. ♦